

Öjeni Tasavvurunun Platon'daki İzleri: Tıp Tarihi Bağlamında Bir Değerlendirme*

The Concept of Eugenics in Plato: An Analysis in the Context of the History of Medicine

Maide Barışⁱ, Seval Akarsuⁱⁱ

ⁱDr Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Bölümü, <https://orcid.org/0000-0001-7445-4599>

ⁱⁱBağımsız Araştırmacı, <https://orcid.org/0000-0002-5290-5413>

Öz

Öjeni kavramı, terim olarak ilk kez Francis Galton tarafından 1883 yılında kullanılmıştır. Grekçe; “eu” (iyi) ve “genesis” (soy) sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşan “eu-geneia” (öjeni) kelimesi “soylu”, “iyi soydan gelen”, “iyi doğmuş” anlamlarını taşımaktadır. Kavram, XIX. yüzyılda Francis Galton tarafından bilimsel bir terim olarak ortaya atılmış olup antropolojik yöntemle geliştirilmiş biyometrik bir kalıtım teorisine karşılık gelmektedir. Her ne kadar öjeninin modern biçimini ortaya atan kişi Galton olsa da filozoflar tarih boyunca nesillerin iyileştirilmesi, nüfusun niceliği ve niteliği üzerine düşünmüşlerdir. Kimi yazarlarca, öjeni kavramının düşünsel izlerinin Galton’dan çok daha önceye, Antik Yunan’a ve özellikle Platon’un eserlerine dek sürülebileceği belirtilmektedir. Bu bakımdan, öjenik düşüncenin bilinen ilk felsefi kurgusuna Platon’un *Devlet* ve daha sonra *Yasalar* adlı eserlerinde rastlanmaktadır. Platon burada, koruyucu sınıfı güçlendirmek amacıyla devlet eliyle yürütülecek bir çiftleşme planı önermekte ve böylelikle hem toplumu hem de devleti daha sağlam bir yapıya kavuşturmayı amaçlamaktadır. Platon’un öjeni anlayışının temelleri olduğu ileri sürülen iki temel eseri olan *Devlet* ve *Yasalar* üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapacak olan bu çalışma, Platon’un proto-öjenik düşüncesini karşılaştırmalı bir bakışla ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Platon, Devlet, Yasalar, Öjeni, Francis Galton, Nazizm, Tıp Tarihi.

ABSTRACT

The term eugenics was first used by Francis Galton in 1883. Derived from the Greek words “eu” (good) and “genesis” (birth/lineage), the term “eu-geneia” (eugenics) carries the meanings “noble,” “well-born,” and “of good lineage.” Although the concept was introduced as a scientific term in the nineteenth century by Galton, corresponding to a biometric theory of heredity developed through anthropological methods, philosophers throughout history have reflected on the improvement of future generations and the quality and quantity of populations. Some scholars note that the intellectual roots of eugenics can be traced much earlier than Galton, extending back to Ancient Greece and particularly to the works of Plato. Indeed, the earliest known philosophical formulation of eugenic thinking appears in Plato’s *Republic* and *Laws*, where he proposes a state-regulated mating scheme to strengthen the guardian class and thereby secure a more stable social and political order. This study, which undertakes a comparative analysis of Plato’s *Republic* and *Laws*, the two foundational texts said to contain the basis of his proto-eugenic thought, aims to elucidate Plato’s proto-eugenic framework through a comparative and critically informed perspective.

Keywords: Plato, Republic, Laws, Eugenics, Francis Galton, Nazicism, Medical History.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2026;16(1):31-45

DOI: 10.31020/mutfd.1809468

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 23 Ekim 2025; Kabul Tarihi- Accepted: 08 Aralık 2025

İletişim - Correspondence Author: Maide Barış <maide.baris@marmara.edu.tr>

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License kapsamında lisanslanmıştır.

Giriş

Öjeni terimi, ilk kez Francis Galton tarafından 1883 yılında yayımlanan *Inquiries into Human Faculty and Its Development* (Tr. İnsan Yeteneği ve Gelişimi Üzerine Araştırmalar) adlı eserinde ortaya atılmıştır. Grekçe *eu* (“iyi”) ve *genesis* (“doğum” veya “soy”) sözcüklerinin birleşiminden türeyen *eu-geneia* kelimesi, “soylu”, “iyi soydan gelen” veya “iyi doğum/doğmuş” anlamlarını taşımaktadır.¹ Galton’a göre öjeni; daha uygun ırkların veya kan türlerinin, daha az uygun olanlara karşı, daha hızlı bir şekilde galip gelmesidir. Bir diğer ifadeyle öjeni, sağlıklı ve üstün olan neslin daha fazla üremesini öncelerken diğerlerinin ürememesini veya daha az üremesini hedeflemektedir.

Her ne kadar öjeninin modern biçimini ortaya atan kişi Galton olsa da filozoflar tarih boyunca nesillerin iyileştirilmesi, nüfusun niceliği ve niteliği üzerine düşülmüşlerdir. Öjenik düşüncenin bilinen ilk felsefi kurgusuna Platon’un *Devlet* adlı eserinde rastlanmaktadır. Platon burada, koruyucu sınıfı güçlendirmek amacıyla devlet eliyle yürütülecek bir çiftleşme planı önermekte ve böylelikle hem toplumu hem de devleti daha sağlam bir yapıya kavuşturmayı amaçlamaktadır.

Devletin güvenliğini ve mutluluğunu sağlamak için “nüfusun niceliğinin ve niteliğinin düzenlenmesi” fikri, Batı siyasal düşüncesinde, kökleri Platon’a ve Aristoteles’e kadar giden bir biyopolitika anlayışını temsil etmektedir.² Biyopolitik uygulamalardan biri olan öjenik politikalar, nüfusun hem niceliğini hem de niteliğini düzenlemeye yönelerek üremenin doğasına müdahale etmeyi hedeflemektedirler. Nüfusa biçim veren unsur birey olduğuna göre, bireyleri biçimlendirmek yoluyla toplumun sağlığını, hijyenini, doğum oranlarını ve ortalama yaşam süresini düzenlemek, dolayısıyla ulusu biçimlendirmek mümkün görünmektedir.² Galton, eserlerinde Platon’daki proto-öjenik düşüncelere değinmemiş olsa da¹ birçok yazar öjenik düşüncenin kökenlerinin Antik Çağ’a kadar uzandığını belirtmektedir. Kevles, *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity* (Tr. Öjeni Adına: Genetik ve İnsan Kalıtımının Kullanımları) adlı eserinde öjeniyi andıran fikirlerin Antik Yunan’da, özellikle de Platon’un *Devlet* adlı eserinde açıkça görüldüğünü ifade etmektedir.³ Benzer şekilde Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics* (Tr. Oxford Öjeni Tarihi El Kitabı) içinde yer alan “Anthropology, Colonialism, and Eugenics (Tr. Antropoloji, Koloniyalizm ve Öjeni)” başlıklı bölümde öjenik fikirlerin Platon’un politik felsefesinde temellendiğini vurgulamaktadır.⁴ Ojakangas², Eryücel⁵ ve Fındık⁶ gibi yazarlar da öjenik politikaların kökenlerinin Antik Yunan’a uzandığını ve bu bağlamda Platon’un önemli bir konuma sahip olduğunu belirtmektedirler.

Amaç

Öjeni, özellikle XX. yüzyılın ilk yarısında Tıp Tarihi ve Etiği disiplini açısından derin izler bırakmış, genetik biliminin ve tıbbi genetik uygulamalarının seyrini belirlemiştir. Bugün hâlâ tartışmalı olan bu kavramın entelektüel kökenlerini anlamak hem modern tıp tarihini hem de çağdaş etik tartışmalarını aydınlatmak bakımından önemlidir. Bu makale, öjeni kavramının düşünsel izlerini Antik Yunan’da, spesifik olarak Platon’un *Devlet* ve *Yasalar* adlı eserlerinde izini sürerek bu düşüncenin kök motivasyonlarını metinlerden yapılan alıntılar ve karşılaştırmalarla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, öjenik düşüncenin entelektüel öncüsü olduğu ve eserlerinde bunu gerek örtük gerekse açık biçimde dile getirdiği ileri sürülen Platon’un *Devlet* ve *Yasalar* adlı eserleri analiz edilecektir.

Diğer yandan, Platon’un düşüncesinde öjeneye dair iz sürümü, kavramın modern bağlamı dikkate alındığında anakronik bir risk taşımaktadır. Bu bağlamda Platon’un görüşleri modern öjeni savunusu olarak değil, öjenik düşüncenin normatif-felsefi öncülleri olarak değerlendirilebilecektir. Böyle bir yaklaşım hem anakronizmi aşacak hem de öjeni fikrinin tarihsel sürekliliğini anlamaya katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın temel hedefi, öjeni kavramının Platon’un düşüncesinde izlenebilen entelektüel hatlarını Türkçe literatürde görünür kılmaktır.

Makalenin ikinci bölümünde, öjeni düşüncesinin Tıp Tarihi disiplini için önemine değinilecektir. Üçüncü bölümde, Platon'un *Devlet* adlı eserinde ortaya koyduğu toplumsal yapı ideali ve bu yapıyı oluşturan bireylerin özelliklerine ve bu özelliklere göre yüklenmeleri beklenen sorumluluklarına yer verilecektir. Dördüncü bölümde, Platon'un *Devlet*'inde ve beşinci bölümde, *Yasalar*'ında proto-öjenik düşüncenin izleri sürülecektir. 6. bölümde ise Platon'un eserlerindeki öjeni benzeri düşünsel çerçeve modern dönemdeki öjenik uygulamaların örnekleriyle karşılaştırılarak Tıp Tarihi ve Etik disiplini için ne gibi içerimleri haiz olduğu tartışılacaktır.

Öjeni Düşüncesinin Tıp Tarihi İçin Önemi

Tıp Tarihi ve Etik disiplini açısından önemli bir kavram olan öjeni, politik ve ahlaki bağlamda negatif yüklü bir anlam taşımıştır. Her ne kadar *öjeni* kavramı kelime anlamı itibarıyla “iyi doğum” anlamına gelse de tarihsel çağrışımları bu kavramı karanlık biyopolitikalarla ilişkilendirmektedir. Zorunlu kısırlaştırmalar, Kuzey Amerika ve Asya'daki seçici üreme programları ve Nazi Almanyası'ndaki zorunlu ötanazi uygulamaları bu çağrışımların başında gelmektedir.⁷

Öjenik düşünce, evrim sürecinde meydana gelen bazı “hataların” sağlıklı bireylerin doğumuna yol açtığını varsaymaktadır. Bu nedenle ilk öjenik fikir, sağlıklı bireylerin üremesini teşvik eden *pozitif öjeni* biçiminde ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla bunun yeterli olmadığı, sağlıklı bireylerin doğmaya devam ettiği görülünce *negatif öjeni* anlayışı gündeme gelmiştir. Negatif öjeni politikaları, fiziksel, zihinsel veya ahlaki olarak kusurlu görülen bireylerin kısırlaştırma yoluyla üremelerinin engellenmesini hedeflemektedir. Bu fikir, her ne kadar ideal olmayan bireylerin üremesinin engellenmesi anlamına gelse de politik gücün elinde, her bakımdan çok daha tehlikeli bir pratiğe dönüşmüş ve en radikal hâline Nazi Almanyası'nda “ideal olmayan bireylerin toplumdan elimine edilmesi”ni, diğer bir ifadeyle ırksal hijyenin tesis edilmesi için zorunlu ötanazi uygulanmasını resmi olarak salık veren Aksiyon T4 planı (Ötanazi Genelgesi) ile erişmiştir. Bu plan, çalışmayan -dolayısıyla topluma katkı sunamayan- engellilerin, şizofreni ve epilepsi hastalarının, Korea Huntington hastalarının, beş seneden fazladır ruh ve sinir hastalıkları hastanesinde kalanların gaz odalarında öldürülmesini ve daha sonra krematoryumlarda yakılmasını emretmekteydi. Zamanla, ötanazi uygulanması emredilen kişi ve grupların sayısı giderek genişletilmiştir. Bu gibi negatif öjeni eylemlerinin gerçekleştirilmesi için gaz vanalarını ise hekimler açmaktaydı zira ırksal hijyen hareketinin bir parçası olarak görülen bu plan, tıbbi bir müdahale olarak değerlendirilmekteydi.⁸

Bir bilim insanı olan Galton, “insan soyunun ıslahı” meselesine bilimsel çiftleşme yönetimi aracılığıyla yaklaşmıştır. Ona göre öjeni, “uygun” ırkların veya kan hatlarının “uygun olmayanlar”a karşı üstünlük kazanmasına dayanmaktadır. Bu üstünlük hâli, toplumun sınıflara ayrılmasıyla ve en “iyi” olanların daha fazla, “alt” sınıfların ise daha az veya hiç ürememesiyle sağlanabilir.¹ Galton'a göre nüfus artışı rastlantısal olmamalı, “en iyi nesil”in ortaya çıkmasını sağlayacak biçimde yönlendirilmelidir. Üreme, topluma karşı bir sorumluluk hatta bir yurttaşlık görevi olarak görülmelidir. Dolayısıyla Galton'un nihai amacı, daha iyi bireylerden oluşan daha güçlü toplumlar yaratmaktır. Galton'a göre pozitif ve negatif öjeni programlarının birlikte yürütülmesi, en arzu edilen sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.⁹ Onun fikirleri, XX. yüzyılın başlarında özellikle Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve İskandinav ülkelerinde farklı ideolojik arka planlara sahip bilim insanları ve politika yapıcıları tarafından geniş biçimde benimsenmiştir.³

Öjeninin sosyal bir teoriden devlet eliyle yürütülen bir politikaya dönüşmesi, ilk kez 1899 yılında ABD'nin Indiana eyaletindeki zorunlu kısırlaştırma uygulamalarıyla başlamış, 1907'de yasalaşmıştır. Benzer yasalar kısa sürede diğer eyaletlere de yayılmış ve 1970'e gelindiğinde ABD'de yaklaşık 60-70 bin kadın zorla kısırlaştırılmıştır.¹⁰ Galton'un ilkeleri ve biyometrik kalıtım teorisi, ideolojik düzeyde kalmış olsa da 1912 yılında Londra'da düzenlenen *Birinci Uluslararası İnsan Islahı Kongresi* ile “öjeni” uygulamalı doğa bilimleri ile ilgilenen çevrelerin dikkatini çekmeye başlamıştır.¹¹

Öjeni, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde özellikle Batı dünyasında meşru bir “bilimsel program” hâline gelmişti.^{6,12,13} Öyle ki öjeni artık devlet destekli kurumlarda “sağlıklı toplum”un inşası amacıyla uygulanarak dönemin hâkim genetik öğretisine dönüşmüştü. Galton’un biyometri yaklaşımı, zamanla bilimsellikten (giderek) uzaklaşarak politik bir teoriye evrilmiş, II. Dünya Savaşı öncesinde ABD’de ve savaş döneminde Almanya’da öjenik uygulamaların bilimsel dayanağını oluşturmuştu.¹⁴ Çankaya’nın^{12 s.351} ifadesiyle, “Öjeni politikleştirilmiş bir bilim dalı olarak doğmamış, aksine bilimselleştirilmiş bir politik mesele olarak ortaya çıkmıştır”.

Almanya’da Birinci Dünya Savaşı sonrasında “ırk hijyeni” hareketi adı altında geniş bir kampanya başlatılmış; 1927’de Berlin’de “Antropoloji, İnsan Kalıtımı ve Öjeni Kaiser-Wilhelm Enstitüsü” kurularak bu harekete bilimsel destek sağlanmıştı.⁸ Hitler’in 1933’te iktidara gelmesiyle öjeni daha da önem kazanmış ve 1933–1945 yılları arasındaki uygulamalarla birlikte Almanya’nın adıyla özdeşleşmişti. 1934 tarihli *Kalıtsal Hastalık Taşıyanların Üremesini Önleme Yasası* ile kısırlaştırma yasal hâle getirilmiş, zihinsel veya bedensel engelliler ile genetik hastalık taşıyanlar “Ari ırkın saflığını bozdukları” gerekçesiyle zorla kısırlaştırılmış, üç yaş altındaki engelli çocukların ise yaşamlarına ötanaziyle son verilmişti. 1933–1939 yılları arasında yaklaşık 400.000 kadın kısırlaştırılmış, 100.000 psikiyatri hastası öldürülmüştü.¹⁵

Türkiye bu akımdan pratik düzeyde etkilenmemiş olsa da öjeni düşüncesinin erken Cumhuriyet döneminde bilimsel literatürde kendine yer bulduğu görülmektedir.⁶ Örneğin Sadi Irmak, 1934 tarihli *Veraset ve İçtimai, Terbiyevi Neticeleri* adlı eserinde öjeni ve genetik bilimini birlikte ele alarak sağlıklı nesillerin inşasında biyolojik ve kalıtsal temellere dikkat çekmiştir.¹⁶⁻¹⁸ Ayrıca ulus-devletin kuruluş sürecinde, erken Cumhuriyet dönemi eğitim ve kamu sağlığı politikalarında öjenik fikirlerin yansımalarını görmek mümkündür.^{5,19,20}

II. Dünya Savaşı sonrasında sözde bir “kalıtım bilimi” olarak görülen öjeni gözden düşmüş, öjeni merkezleri kapatılmıştır. Ancak XX. yüzyılın ortalarına doğru genetik biliminin tıpta yararlı olabileceğini gösteren çalışmalar arttıkça eski öjeni kayıt ofislerinin yerini tıbbi genetik merkezleri almaya başlamıştır.²¹ Her ne kadar bazı İskandinav ülkelerinde ve Amerikan eyaletlerinde zorunlu kısırlaştırma uygulamaları 1970’lere kadar sürmüş olsa da öjeni, II. Dünya Savaşı sonrasında toplumsal meşruiyetini yitirmiştir.

Platon’un Devlet’inde Birey ve Toplum

Platon’un yaşadığı MÖ V.- IV. yüzyıl Atina’sı, siyasal olarak doğrudan demokrasiyle yönetilen ancak aynı zamanda sınıfsal ayrımların ve köleliğin belirgin olduğu bir toplumdur. Yurttaşlık hakkı yalnızca özgür doğmuş erkeklere tanınırken kadınlar, köleler ve yabancılar (metekler) siyasal yaşamın dışında bırakılmıştı. Toplum, ekonomik ve toplumsal statüye göre hiyerarşik biçimde örgütlenmişti.²² Platon’un *Devlet*’te önerdiği toplumsal düzen de bu dönemin eşitsizliklerini yansıtır ancak o, bu yapıyı adalet ve erdem ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenlemeye çalışarak ideal bir toplum tasarısı ortaya koymaktadır.

Platon’un ideal devlet anlayışı, bireyin ahlaki erdemini toplumun biyolojik ve siyasal bütünlüğüyle sıkı sıkıya ilişkilendirmektedir. Ona göre toplumun düzeni, tek başına yasalarla ya da eğitimle değil, bireylerin doğasındaki niteliklerin düzenlenmesiyle de sağlanmalıdır. Böylece bireyin bedensel ve ruhsal özellikleri, devletin sürekliliği için bir “seçim” ve “denetim” konusu hâline gelmektedir. Bu yaklaşım, Platon’un siyasal düşüncesine biyopolitik bir boyut kazandırmaktadır: bireyin doğumu, evliliği ve üremesi artık yalnızca özel bir mesele olmaktan ayrılarak toplumsal erdemin korunması adına kamusal bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir.

Platon’un öjeni anlayışı da bu bütüncül düzen idealinin bir uzantısı olarak görülebilecektir. Bu düzende, bireylerin hangi koşullarda, ne zaman ve kimlerle üreyecekleri, toplumun ahlaki ve biyolojik dayanıklılığını güvence altına almanın bir yolu olarak düşünülmektedir. Böylece doğum, bireysel bir seçim olmaktan çıkmakta; devletin geleceğini şekillendiren bir eylem hâline gelmektedir.

Platon'a göre devlet için yurttaşların var olması yeterli değildir, var olan herkes aynı zamanda olabildiğince az "kusura" sahip olmalıdır ki ideal devlet, kendi içerisinde çürüme ve bozulma* gibi özellikleri barındırmayan bir yapıya sahip olabilsin. Zira kendi içerisinde pek çok kusur barındıran şey, idealden uzaklaşırken beraberinde bozulmayı ve giderek yok olmayı getirecektir. İşte bu yüzden Platon'a göre her ferden ideal devlet için fazlasıyla fedakârlıkta bulunması ve bozulmayı daha en baştan engellemesi gerekmektedir. Bu hâliyle Platon'un ideal devleti "...bir sınıf, ötekilerden daha mutlu olsun diye değil..." fakat "bütün topluma birden mutluluk sağlasın" diye inşa edilmelidir".^{24:419a, 420a, 420b}

Platon'un tasavvurunda, devlet için var olan her yurttaşın sosyal ve politik konumu oldukça önemlidir. Bu konum, hiyerarşik bir yapıya sahip olup Platon'a göre bu yapının korunması Tanrısal bir buyruk olarak değerlendirilmelidir. Zira yurttaşları yaratan Tanrı, onları aynı hamurdan fakat farklı mayalarla yaratmıştır. Kimilerinin mayasına altın katarak onları yönetici olarak seçmiş; kimilerinin mayasına da gümüş katarak onları koruyucular/bekçiler kılmıştır. Son olarak mayasına demir ve tunç kattıkları da vardır ki bunlar çiftçiler, işçiler ve zanaatkarlardır. Bu hiyerarşik ayrıma rağmen bütün yurttaşlar arasında bir hamur birliği bulunmaktadır. Bu birlik, onları aynı ortak amaca hizmette -devletin korunması ve yüceltilmesi amacıyla- bir araya getirmektedir.^{24: 414d-e; 415a,b,c}

Platon'a göre, her sınıf kendi mayasına sahip çocuklar doğuracaktır fakat altından gümüş, gümüşten de altının doğduğu zaman zaman görülebilecektir. Dolayısıyla, toplumsal yapılar arasında bir çeşit geçişlilik de söz konusu olabilecektir. Platon, bu durumda izlenecek yolu *Metaller* veya *Propaganda* mitinde şu şekilde açıklamaktadır:

"Bunun için Tanrı, her şeyden önce önderlere, doğan çocuklara iyi bekçilik etmelerini, içlerine bu madenlerden hangilerinin katılmış olduğunu dikkatle araştırmalarını buyurmuştur. Kendi çocukları tunçla ya da demirle katışık doğmuşlarsa hiç acımayıp, hamurlarına uygun işlere koyacak onları; çiftçi ya da işçi yapacak. Çiftçi ve işçi çocukları arasından mayaları altın ve gümüşle katışık doğanlar olursa, onları gözetecek, kimini önderliğe kimini bekçiliğe yükseltecek; çünkü mayasında demir ya da tunç katışık olanların önderlik edeceği gün şehrin yok olacağını Tanrı buyurmuştur".^{24: 414d-e; 415a,b,c}

Platon bu mit ile üç önemli noktaya değinmektedir. Birinci nokta; devlete olan bağlılığın önemidir. Madem ki toprak, yurttaşlarını bir ana gibi yetiştirmiştir, zamanı geldiğinde -örneğin toprak bütünlüğüne saldırılar olduğunda- yurttaşlar varlıklarını borçlu olduğu bu anaya karşı, borçlarını ödemek için onun uğruna savaşmak zorundadır. Platon burada tüm yurttaşların devlete bağlılığını tesis etmeye çalışırken, olası düşmanlara ve saldırılara karşı ortak bir şekilde mücadele etmenin zorunluluğunu da ortaya koymaktadır. Dahası Platon, bütün yurttaşların kökenini Toprak Ana'ya bağlayarak onları var oluş açısından da bir araya getirmekte ve aynı ontolojik amaç etrafında toplamaktadır. Bu amaç, yurttaş için devlet anlayışından ziyade devlet için yurttaş anlayışına da gönderme yapan "ana-evlat" benzetmesiyle vurgulanmaktadır.^{24:414d-e; 415a,b,c}

İkinci nokta, her ne kadar tüm yurttaşlar için topraktan köken almaları itibarıyla ontolojik bir ortaklık söz konusu ise de mayalarındaki farklılıklar onları toplumsal açıdan farklı hiyerarşik bir tabakalara yerleştirmektedir. Bu yapı altın, gümüş ve demir-tunç ile sembolize edilmiş ve metaller maddi kıymetlerine göre sınıflandırılmıştır. Ne var ki burada Platon'un derecelere ayırdığı yapı, kast sistemine benzer bir yapı değildir. Zira bu sistemin içinde, altından gümüş, gümüşten de altının doğduğu zamanlar olabileceğinden, nesiller arasında (diğer bir ifadeyle dikey bir biçimde) sınıflar arası bir geçiş mümkün görünmektedir.

*Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* kitabında çürüme ve bozulmayı ilk olarak "Altın Çağ"dan uzaklaşma anlamında kullanmıştır. Bu makalede ise soy ıslahı bağlamında, soyların ya da Platon'un deyimiyle "mayaların" birbirine karışması anlamında fakat "Altın Çağ" mitosuna değinmeden kullanılmıştır.²³

Üçüncü nokta ise bu toplumsal sınıflandırmanın ikna ediciliği üzerinedir. Platon burada herkesin mayasının farklı olduğunu söylerken bunu Tanrı'ya dayandırmaktadır. Burada işin içine Tanrı'nın dâhil edilmesi hem bu yapının “doğal” olduğuna hem de bu yapıya karşı çıkılmaması gerektiğine, karşı çıkıldığı takdirde Tanrı'nın rızasının aksine eylemde bulunulacağına işaret etmektedir. Nitekim fragmanın son kısmında da “[T]anrı buyurmuştur” ifadesi tekrar edilerek, bu vurgu güçlü hâle getirilmektedir.

Anlaşılabileceği üzere Platon, devletin iskeletini sınıflar üzerine kurmuştur. Bu iskelet kendini “adalet” ile koruyacak ve devam ettirecektir. O'na göre “üç farklı sınıfın, birinin diğerine karışması veya birinin diğerine dönüşmesi”, “devlete verilebilecek en büyük zarardır” ve bu durum bir yurttaşın “kendi şehrine yapabileceği en büyük kötülük ve adaletsizliktir”^{25: 434c} Platon için devletin adil olabilmesi adına sınıfların ve dolayısıyla mayaların birbirine karışmaması gerekmektedir. Herkes kendi mayasının Tanrısal olduğuna inanacak ve ardından ideal bir devlet için, herkes kendi sınıfının sınırları içerisinde üzerine düşen görevi yerine getirecektir. Hiç kimse sınırı aşmaya çalışmamalıdır zira bu beyhude bir çaba olacaktır.

Platon'a göre bireylerin sınıfsal sınırları ne eğitimle ne de başka bir yöntemle değiştirilip, genişletilebilir.[†] Zira “eğitim, bilgidен yoksun bir ruha bilgi koymak” değil “ruhun gücünü iyiden yana çevirme ve bunun için en kolay, en şaşmaz yolu bulma sanatıdır”^{24:518c} diyen Platon, üstü kapalı bir şekilde bireyler özelinde sınıflar arası yatay bir geçişin önünü kapatmıştır. Çünkü ona göre eğitim “kör gözlere görme gücü vermek” değildir. Dolayısıyla eğitim için bile hâlihazırda eğitime açık bir ruha/mayaya sahip olmak lazımdır ki bunun yönünü iyiye doğru çevirmek -yani eğitmek- mümkün olabilsin. Dolayısıyla mayasında gümüş olan kişi eğitimle bile altın olamayacaktır fakat eğitim (mayasında gümüş olan) bu kişiye sadece gümüşün yetkinliğe ulaşmasını, sınırlarını bilmesini ve kendisine verilen bu sınırı aşamayacağını öğretmeye yarayacaktır.

Platon'un, inşa ettiği ideal devlet yapısı içerisindeki önemli sorunsal, mayaların nasıl birbirine karışmadan korunacağı, mayalarında bozukluk olanlara ne yapılacağı ve dolayısıyla devletin, adalet anlayışının nasıl daimî olabileceğidir. İşte tam bu noktada Platon, sonraları “öjeni” adı verilecek olan, nesillerin ıslahına ilişkin görüşler ortaya atmıştır. Buna göre, soyların/mayaların birbirine karışmaması için, devletin sağlam soy aktarımı yapamayacağına inanılan kişiler için sert önlemler alması gerekli olacaktır. Platon'un ideal devletini oluşturacak toplumun -tabiri caizse- biyolojik motorunu öjeni tasavvuru oluşturmaktadır.

Platon'un *Devlet*'inde Proto-Öjenik Düşünceler

Öjeni, genel anlamıyla sağlıklı nesillerin korunması ve hastalıklı ya da “kusurlu” bireylerin üremesinin sınırlandırılması yoluyla gelecek kuşakların ıslah edilmesi düşüncesini ifade eder. Platon'un düşüncesinde öjeni kavramının izlerini aramak, kavramın modern tarihsel bağlamı dikkate alındığında, anakronik bir yaklaşım olarak eleştirilmeye açıktır. Zira XIX. yüzyılda Francis Galton tarafından ortaya konan biyometrik ve kalıtsal temelli öjeni anlayışı, Platon'un erdem, adalet ve toplumsal düzen merkezli siyasal felsefesinden niteliksel olarak farklıdır. Bununla birlikte, Platon'un *Devlet*'te ileri sürdüğü “en iyi erkeklerin en iyi kadınlarla

* ἀδικία; adikia (adaletsizlik) - δίκη; dike ve δικαιοσύνη; dikaisune (adalet) anlamındadır.²⁶ Türkçe'deki çevirilerde bu kelimeler, “eğrilik” ve “doğruluk” olarak karşımıza çıkmaktayken; T. Griffith'in Yunanca'dan İngilizce'ye çevirisinde “justice” ve “injustice” olarak kullanmıştır.²⁵ Bu sebeple bu çalışmada “eğrilik” kelimesi yerine “adaletsizlik” kelimesi tercih edilmiştir.

[†] Burada Platon'un epistemolojisine kısaca yer verilecek olursa Platon'a göre bilmek/öğrenmek hatırlamaktır (anamnesis). Diğer bir ifadeyle ruh, transmigrasyonla dünyaya gelir. Bir önceki tecrübesinden elde ettiği bilgiyi yeni bedenini giyinirken unutur. Sonraki dünya tecrübesinde bu unutulmuş bilginin üstündeki örtüyü kaldırabildiği oranda bilebilir ve öğrenebilir. Dolayısıyla eğitimin amacı, kişiye bilmediğini öğretmek değil aslında bildiğini unuttuğu bilgileri hatırlatmaktır.

çiftleştirilmesi” ve “uygunsuz doğumların sınırlandırılması” gibi görüşler, biyolojik bir iyileştirmeden ziyade ahlaki ve siyasal bir seçicilik düşüncesine dayanır. Bu nedenle Platon’un yaklaşımı modern anlamda bir öjeni savunusu olarak değil, öjenik düşüncenin normatif ve felsefi öncüllerinden biri olarak değerlendirilebilir. Böyle bir okuma, anakronizm riskini bertaraf ederken öjeni fikrinin tarihsel sürekliliğini ve düşünsel evrimini anlamaya da katkı sunar.

Platon’daki proto-öjenik düşünce ise oldukça geniş bir yelpazede, hastalık-sağlık, evlilik, aile, üreme, eğitim ve toplum çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede, Platon’un ideal toplumunda sağlıklı nesillerin sürekliliği yalnızca bireylerin seçimine değil hekimlerin hastalık, tedavi ve yaşamın değeri konusundaki tutumlarına da bağlıdır; bu nedenle bir sonraki bölümde, *Devlet*’te hastalık ve hekimliğe ilişkin görüşler ele alınacaktır.

a. Hasta Olanlar ve Hekimler

Platon için hastalık, geçici bir süre içerisinde ve iyileşebilir olmalıdır. Kişi iyileştiğinde ise hemen toplumsal görevlerinin başına dönmelidir. Platon’a göre hekimler, her hastalığı iyileştirme gibi bir çabanın içine girmeyip kısa sürede iyileştirebilecek hastalıklarla ilgilenmeli, “doğuştan iyi” olmayan hastalar için uğraşıp vakit kaybetmemelilerdir. *Devlet* kitabında bu durumu Asklepios’un hekimliğine atıfta bulunarak ele alınmaktadır:

“İşte Asklepios bu gerçeği biliyordu. Onun için de hekimliği yalnız bedenleri doğuştan sağlam olup da geçici bir hastalığa tutulmuş insanlar için kullandı. Bu hastaları ilaçla, bıçakla iyi ederken, onları gündelik işlerinden, yaşayışlarından ayırmıyordu. İçini hastalık sarmış olan bedenleri kan alma, kusturma, içini temizleme gibi yollarla iyi edeceğim diye, kötü bir hayatı uzatmaya uğraşmazdı. Böylelerin kendilerine benzeyecek çocuklar yapmalarını doğru bulmazdı. Tabiatın verdiği ömrü yaşamaya gücü yetmeyen adamı iyileştirmenin, ne o adama ne de topluma fayda vermeyeceğine inanıyordu. ...Çünkü yaralanmadan önce sapasağlam olan insanlara, merhem yeter; bir içki bile onları iyi edebilir. Ama yaratılıştan hasta ve kötü yaşamış bir insanın [yaşamının] uzatılmasında hiçbir fayda görmüyordu...”^{24:407d,e; 408a,b}

Platon’a göre, Asklepios’un hekimliği “yalnız bedenleri doğuştan sağlam olup da geçici hastalığa tutulmuş insanlar” adına kullanması oldukça makuldür. Platon, hastalıklı bir hayatın uzatılmaya değer olmadığını, dolayısıyla bu kişilerin kendilerine benzeyen çocuklar yapmalarına da izin verilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Dahası hastalıklı olanların öldürülmesinin hem bu kişiler hem de devlet için en iyisi olacağını ileri sürmektedir.^{24; 409e; 410a} Daha önce de altı çizildiği üzere, Platon’un ideal devlet oluşumunda, her yurttaş yalnızca devlet için vardır; devlet önceliklidir.^{24:414d-e; 415a,b,c} Dolayısıyla Platon’a göre, devletin sıhhati, bekası ve nizamı, yurttaşların sağlıklı olup devlete sağlıklı oğullar-kızlar sunarak hizmet etmeleri yoluyla sağlanabilecektir. Bu sebeple, devleti korumak ve yüceltmek için Platon, hekimlerden ve yargıçlardan günümüz terminolojisiyle öjenik olarak kategorize edilebilecek uygulamalar gerçekleştirmelerini talep etmektedir.

Peki, Platon “bedenleri ve içleri doğuştan iyi” ya da “bedenleri ve içleri yaratılıştan kötü” olanlar ile kimleri kastetmektedir? Bir kimsenin gerçekten kötü veya iyi/doğru olduğu nasıl tespit edilebilir? Tanrı bizleri doğuştan kötü de yaratır mı? Bu sorulara Platon’un nasıl cevap verdiğine bakılacak olursa onun nazarında yalnızca iyi olan şeyler Tanrı’dan gelmektedir.^{24: 379c} Kötü olan şeylerde Tanrı’dan bir parça aranmamalıdır. Bu ön kabulden hareket edildiğinde, Platon’a göre bazı insanların bedenlerinin doğuştan kötü/hastalıklı bir hâlde bulunmasını Platon’un düşüncesinde açıklamak zorlaşmaktadır. Zira Platon’a göre, doğuştan yani Tanrı’dan gelen rahatsızlıkların iyileşme imkânı yoktur fakat diğer taraftan, Tanrı’dan kötülük ve çirkinlik hâsıl olması

mümkün değildir. Öyleyse Platon doğuştan hastalıklı doğanları neden doğuştan/yaratılıştan kötü saymaktadır? Bu soruya Platon *Devlet*'te, Sokrates'in ağzından şöyle cevap vermeyi denemektedir*:

“Adil ve adil olmayan eylemlerin ruh üzerindeki etkisi, aslında sağlıklı ve sağlıklı olmayan eylemlerin beden üzerindeki etkisinden farklı değildir.”

-“Ne şekilde?”

“Sağlıklı olan şeyler muhtemelen sağlık üretir. Sağlıklı olan şeyler ise hastalık üretir”.^{25: 444c}

Yurttaşların sağlıklı ya da sağlıklı olmaları önemlidir zira Platon'un ideal devletinin, en “kusurlu” tarafı doğuştan hasta olan insanlardır. Bu kötülüğün sebebi (aynı zamanda sonucu) ise devlete yük olmalarının yanı sıra devlete bir faydalarının olmaması ve devlete karşı görevlerini yerine getiremiyor oluşlarıdır. Dolayısıyla Platon'a göre, eğer böylesi bir kusur sonradan iyileştirilemiyorsa o hâlde en baştan yok edilmelidir, adil olan budur. Anlaşılabileceği üzere Platon'un ideal toplumunda “adil” olmak, yani adaleti tesis etmek hem toplumu oluşturan tüm sınıfların hem de devlet otoritesinin en önemli görevidir.

Platon'un *Devlet*'inde önemli bir yeri olan “adalet” kavramını anlamak için öncelikle bu kavramın bireydeki tezahürüne bakılması gerekmektedir. O'na göre, bireyin taşıdığı adalet, devlette de aynı biçimde ortaya çıkmaktadır, öyle ki adaleti “kişinin kendi işini yapması ve başkalarının işlerini onlar için yapmaya çalışmaması” şeklinde tarif etmektedir.^{25:433b} Platon, insanın adaletin yaratılışına uygun bir şekilde kendisine uygun görülen görevleri üstlenmesiyle ve içindeki (adaletin haricinde kalan) üç erdemin (ölçülülük, cesaret ve bilgelik) birbirleriyle uyumlu olmasıyla mümkün olduğunu ifade etmektedir.

Devletin ve insanın yapısını bir nevi eş gören Platon için devlette adalet, sınıfların uyum içinde, birinin diğeriyle karışmaması üzerine bina edilmelidir. Dolayısıyla devletin adil olması için toplumsal uyumun sağlanması ve sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu uyumun sürdürülebilmesinin bir parçası ise nesillerin sağlıklı olmasını tesis etme gerekliliğidir. Dolayısıyla bu gerekliliği mümkün kılacak ve bugün “öjenik” olarak sınıflandırılacak olan bu uygulamalar, Platon için oldukça adil bir tercih olup, ideal devlet tarafından benimsenmelidir.

b. Aile, Evlilik, Üreme ve Çocuğun Konumu

Platon, başlangıçta tüm insanları sınıflara ayırmıştı. Sınıflara ayrılan bu insanlardan “doğuştan iyi olanlar”ı devletin bünyesine dâhil etmişti. “Doğuştan iyi olmayanlar” ise iyileştirilmeyerek veya benimsenmeyerek toplumdan ve devletten uzak tutulmalıydı. Peki soyun devamı nasıl sağlanmalı; evlilik ve üreme nasıl gerçekleştirilmeli, çocuğun statüsü ne şekilde belirlenmeliydi? Sınıflar ve sınırlar için toplumu oluşturan insanlardan devlet adına nasıl fayda sağlanabilirdi?

Bu sorulara cevap aramak için, Platon'un evlilik ve üreme hakkındaki düşüncelerinin irdelenmesi gerekmektedir. *Devlet*'te, evlilik ve üreme oldukça hassas bir konu olarak ele alınmış; bunların kişilerin iradi tercihlerine bırakılamayacağı ve devlet eliyle (kanunlarla) yapılandırılmış olması gerektiği belirtilmiştir. Evliliğin ve üremenin devlet kontrolü altında tutulmasının yanı sıra topluma yararlı olacağına inanılan evliliklerin de kutsal sayılarak teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle evlilikler aracılığıyla kurulan aileler ile sadece ideal bir devlet inşa edilmeyecek; aynı zamanda bazı yurttaşların devlete karşı muhtemel itaatsizlikleri de bertaraf edilebilecektir.^{24:458e} Nitekim Platon, yurttaşların bu kanuna ve Tanrısal düzene uymamaları durumunda hem kanunlara karşı geldikleri ve itaatsizlik ettikleri için, adaletin oluşumuna engel

* Ne var ki bu oldukça yetersiz bir denemedir. Metinde doğuştan kötü hâlde dünyaya gelişin Tanrı'nın muradı olması ama aynı zamanda Tanrı'dan kötülüğün gelmeyecek oluşu tartışmaları paradoksal bir şekilde bırakılmaktadır.

olmakla itham edileceklerini hem de Tanrı'nın buyruğuna karşı çıkararak devlet ve din açısından büyük kabahat işlemiş olacaklarını ifade etmektedir. ^{24:458e; 461a,b}

Devlet'te evlilik merasimlerinin coşkulu olacağı ve evliliklerin kutlanmasına önem verileceği belirtilmektedir. Evliliklerin ne zaman, ne şekilde ve kimler arasında gerçekleşeceği devlet tarafından belirlenecektir. Buna göre “kadın yirmisinden kırkına kadar çocuk verecek devlete, erkekler ise yarışta en hızlı çağı geçtikten sonra, elli beşine kadar yapacak[tır] bu işi”. ^{27:460e} Öyle ki “[E]ğer bir kimse bu yaşların altında ve üstünde çocuk yapacak olursa onu dine ve devlete karşı suç işlemiş sayacağız... Bunun dışında kalmış olan her üretme [*sic*], karanlıkların ve korkunç azgınlığın bir işi olarak sayılacak”tır. ^{24:461b} Evlilik bağının kimler arasında kurulabileceği de devletin inisiyatifinde olup kura ile belirlenecektir ve “[D]evlet iki insanı birleştirmedikçe, bunlar üreme çağında da olsalar, birleşirlerse kanuna karşı gelmiş olacaklar”dır. ^{24:461b} Ayrıca evliliklerin sayısını da devlet adamları belirleyecektir: Zira, “bu sayı, savaşılar, hastalıklara ve daha başka olaylara göre azalıp çoğalacak. Öyle ki devlet, toplumun azalmasını da önleyecek çoğalmasını da”. ^{24:460a}

Devlet'ten alıntılanan bu ifadelerden hareketle Platon'un, üremeyi ve evliliği kişilerin değil bizzat devletin iradesine bıraktığını söylemek mümkündür. Öyle ki cinsleri/mayaları iyi olanları devlet seçerek (kurayla) eşleştirecektir, cinsleri iyi olmadığı için seçilmeyen yurttaşlar da “devlet adamlarına değil kaderlerine küsmüş olacaklar”dır. ^{24:460a} Diğer yandan seçilmedikleri için devleti suçlasalar bile ayaklanamayacaklardır zira kendilerinin cinsini/mayasını imal eden Tanrı olduğundan, böylesi bir hayıflanma durumunda, ilahi iradeye karşı çıkmış olunacaktır. Ayrıca kendisine seçilen eş yerine, başkasıyla evlenmek isteyenlerin evliliği ise devlet tarafından onaylanmayacak ve evlilik töreni gerçekleştirilmeyecektir. Hatta yalnızca bu izinsiz evliliği gerçekleştirenler değil evlilikten doğan çocuklar da cezalandırılarak; “[N]işansız, törensiz doğan çocuk piç sayılacak...” ^{24:461b} cümlesinden de anlaşılacağı üzere, birtakım toplumsal ve ahlaki müeyyidelere tâbi tutulacaktır.

Bekçiler sınıfında ise görevleri devam eden bekçilerin evlilikleri, diğer yurttaşların evliliklerinden oldukça farklıdır. Bekçiler sınıfının kadınları ortak olarak kadınlık yapacak, hiçbiri yalnızca tek bir bekçiye ait olmayacaktır. Dolayısıyla bekçiler sınıfında “baba oğlunu, oğul [da] babasını bilmeyecek”tir. ^{24:457e} Diğer yandan, bekçiler sınıfı içindeki erkek ve kadınların “en iyilerinin en fazla, en kötülerinin de en az çiftleşmeleri” gerekmektedir. Platon, bekçilerin “en kötülerinin değil, en iyilerinin çocuklarını büyütmeliyiz ki sürünün cinsi bozulmasın” diyerek, “kötüleri” -diğer bir ifadeyle sağlam olmayan çocukları- elemek gerektiğini üstü kapalı bir şekilde ifade etmektedir. Platon, bu elemenin ve ayıklamanın, nasıl yapılacağı hususunda bekçiler sınıfı arasında bir ihtilafa sebep olmaması amacıyla, yalnızca devlet adamları tarafından bilinmesi gerektiğini ileri sürmektedir. ^{24:459e} Burada Antikite de çok da yadsınmayan bir uygulama olan yenidoğanın ölüme terk edilmesi uygulamasına üstü örtük bir ima bulunmaktadır. Nitekim Antik Yunan'da ve Roma'da yeni doğan engelli çocukların doğumdan hemen sonra öldürülmesi pek de garipsenmeyen bir uygulamaydı. ^{28,29}

Platon'un ideal devletinde bekçiler arasında bir aile sisteminin olmayışı, bu sınıfın özünde devlete ait olduğu/olması gerektiği fikri ile de uyumludur. Zira bekçilerin devlete karşı sorumlulukları bulunmaktadır ve aile kurumuna dâhil olmaları durumunda bekçilerden beklenen performans azalacaktır. Oysa ki Platon'un ideal devlet kurgusunda yurttaşların yüksek performans ve verimle görevlerini yerine getirmeleri çok önemli bir yere sahiptir. Bu amaç doğrultusunda aile gibi soy bağıni takip etmeyi gerekli kılan bir yapıyı ortadan kaldırmak gerekmektedir. Aile bağının olmayışı, aynı zamanda “kötü” çiftleşmeden meydana gelen “kötü” çocukların toplumdan koparılmasını da daha kolay hâle getirecektir. Zira böyle bir yapı içinde dünyaya gelen çocukların birer “meta” olduğu varsayıp “çürük” olanlar sistemin dışına rahatlıkla atılabilecektir. Bireyleri birbirine derin bağlarla bağlayan aile yapısı mevcut olmadığı için, sistemin/devletin/otoritenin çocukları kabul etmemesi tepki toplamayacaktır. Diğer yandan, sadece aile bağının yok edilmesi veya devlete olan aidiyetin güçlendirilmesi, “kötü/çürük” çocukların itlafına karşı yöneltilebilecek itirazları tamamen ortadan

kaldırmayabilecektir. Platon, yalnızca devlet adamlarının bileceği eliminasyon yöntemleri ile olası insani ve vicdani itirazları, ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Nitekim çocukların katliamı söz konusu olacağından, bunu mümkün olduğu kadar el altından ve yurttaşlardan habersiz yapmayı tasarlamıştır.^{24:459e}

Platon, bekçiler sınıfında, “baba oğlunu bilmeyecek” dediği gibi^{24:457e} annelerin de çocuklarını bilmemelerinin sağlanacağına dair imada bulunarak^{24:460b-d} annelerin çocuklarını tanımamaları için devlet tarafından özel bir çaba sarf edileceğini belirtmektedir.^{24:460d} Buradan hareketle Platon’un soy bağıni önemseyen aile bağlarının oluşmaması için çaba sarf ettiği söylenebilir. Diğer yandan ise şu ifadelerle yer vererek, ortadan kaldırmaya çalıştığı aile bağlarının tesisine kapı aralar gibi görünmektedir:

“Yalnız bir erkekle bir kadın birleşti mi, yedinci ya da onuncu aydan sonra doğan çocuğa erkekse ‘oğlum’ diyecek, kızsı ‘kızım’ diyecek. Çocuk da ona ‘baba’ diyecek. ... Anasının, babasının üretme çağında doğmuş diğer çocuklara ‘kardeş’ diyecek. Bunlarla her türlü birleşmeden kaçınacak”.^{24:461e}

Ne var ki bu noktada önemli bir sorun belirlemektedir: Yurttaşlar aile üyelerini bilmezlerse ortaya ensest sorununun çıkması kaçınılmaz olacaktır. Özellikle de Platon’un, üreme çağını geçen yurttaşların, diledikleriyle birleşmekte (çiftleşmekte değil) serbest bırakılacağını belirtirken; diğer yandan erkeklerin kendi kızları, anneleri, kızlarının kızları, anneanneleri ile kadınların ise oğulları, babaları, erkek torunları ve dedeleri ile evlenemeyeceğine dair ifadeleri göz önünde bulundurulursa^{24:461e} metinde bir çelişki olduğu göze çarpmaktadır. Bu sebeple, Platon Glaukon’a şöyle sordurtur:

“Bunlar akla uygun. Ama babaların, kızlarını, dediğin gibi öteki yakınlarından nasıl ayırt edeceğiz?”^{24:461d}

-“Hiç de ayırt etmeyeceğiz.... Bununla birlikte, kura öyle çıkmışsa Pythia’da hoşgörürse kanun, kız kardeşle erkek kardeşin birleşmesine izin verecek”.^{24: 461e}

Dolayısıyla Platon, bu ifadeleriyle enseste göz yummakla ve ifadelerinin sebep olduğu çelişkiyi çözmek için özel bir çaba sarf etmekten ziyade üstünü kapatmaya çalışmakla itham edilebilecektir. Bu tutumun ise bilinçli bir şekilde yapılmış olabileceği düşünülebilir. Zira buradaki çelişkiyi çözmenin iki yolu mevcuttur: Ya ensest ilişkiyi önlemek için soybağının bilinmesini şart koşturmak ya da enseste tamamen serbestlik tanıyarak ideal devlete zeval gelmesine göz yummak. Platon bu ikisinden birini seçmekten ziyade ensest ihtimalini -ideal devlet düzeninin korunması için- görmezden gelmeyi tercih eden bir tavır sergiler gibi görünmektedir.^{24:461e}

Evliliklere ilişkin görüşlerine yer verdikten sonra Platon’un ideal devletinde çocukların konumuna bakılacak olursa eş seçimi ve evlilik gibi kararları elinde tutan devlet, doğan veya doğacak çocukların yaşam hakları üzerinde de tek söz sahibi konumundadır. Ayrıca, evlilikler ve sosyal düzenlemeler konusundaki sınıfsallık, çocuklar için de geçerlidir zira çocuk mayasını hemen her zaman -istisnalar hariç- ebeveyninden miras almaktadır. Örneğin, seçkin yurttaşların çocukları doğduğunda hem kadın hem de erkeklerin görevlendirildiği bir kurul tarafından ailelerden alınıp bir yuvaya yerleştirilecek ve burada beslenip büyütülecektir. Burada görevli olan bekçi kadınlar çocukların bakımından, gelişiminden ve eğitiminden sorumlu olacaktır. Diğer yandan, seçkin olmayanların ve mayası kötü olanların çocuk sahibi olmasını engellemek için devlet gerekli tedbirleri almakla mükelleftir. Zira “...en kötülerin değil en iyilerin çocuklarını büyütmeliyiz ki sürünün cinsi bozulmasın...”.^{24:459e} Platon, mayası kötü kimselerin çocuk sahibi olmaları durumunda, devletin bu çocuğu beslemeyeceğini ifade etmekte ve bu çocukların (tıpkı doğuştan hastalıklı olan çocuklara da yapılması uygun görüldüğü gibi) ailelerden alındıktan sonra gözden ırak bir yere bırakılacağını ifade etmektedir.^{24:460b,c}

Özetle, bir çocuğun dünyaya gelme ve yaşamını sürdürme hakkı, tıpkı evlenme hakkı gibi sadece devletin kararına bağlıdır. Bu konuda Platon iki farklı yaklaşımın mümkün olduğuna işaret etmektedir. İlk olarak,

onaylanmamış bir evlilikten ya da kötü mayaya sahip çiftlerden doğacak çocukların dünyaya gelmesi engellenecektir. İkinci olarak, dünyaya gelmiş, hastalıklı/kusurlu çocuklar üzerinden devlet desteği çekilerek; çocuğun yetiştirilmesi ve beslemesinde devletin herhangi bir katkısı olmayacaktır.

Platon'un *Yasalar*'ında Öjeni Düşüncesinin İzleri

Platon'daki proto-öjenik düşünceler yalnızca *Devlet* ile sınırlı değildir; *Nomoi* (Yasalar) diyalogunda da benzer bir toplumsal düzen ideali dikkat çekmektedir. *Yasalar*, Platon'un tamamlanmamış son eseridir.³⁰ Platon bu eserinde, kusursuz devlet düşüncesinden vazgeçmemiş fakat –belki de zamanın kazandırdığı birikimle- bazı düşüncelerini kısmen değiştirerek yumuşatmış görünmektedir. Bu bölümde *Yasalar* ile *Devlet* metinleri karşılaştırılarak öjeni kavramına entelektüel köken veren düşüncelerin Platon'un eserlerinde nasıl değişiklikler gösterdiğine işaret edilecektir.

Devlet'te ideal toplum yapısı, yurttaşlara dayatılacak özel uygulamalarla ıslah edilmeye çalışılırken; *Yasalar*'da ise artık daha somut adımlar atılarak, “ayıklama” yoluyla toplumun inşasına ve denetimine devam edilmektedir. Bir çobanın, sürüyle ilgilenmeye başlamadan önce, ilk iş olarak sürüdeki hastalıklı ve bozuk cinsli hayvanları ayıklamakla işe başlayacağını eğer böyle yapmazsa “doğuştan ya da kötü yetiştirme sonucu bozulmuş ve aynı şekilde sağlıklı-iyi cins bedenlerle huyları bozan hayvanların bedenlerine ve huylarına göstereceği çabanın boş ve etkisiz olacağını”^{31:735d} ifade eden Platon insanlarda da benzer önlemlerin alınması gerektiğine işaret etmektedir.^{31:735d} Ayrıca Platon'un ideal devlet yapısında herkes yer alamayacağından (ya da bulamayacağından), ayıklamalar ve düzenlemeler kaçınılmaz olacaktır.

Nüfus konusuna *Devlet*'te yer vermeyen Platon, *Yasalar*'da nüfusun belirli bir sayıda tutulmasına önem vermektir. Buna göre Platon'un ideal devleti 5.040 haneden müteşekkil olacaktır. Peki bu sayı nasıl korunacak ve sayının aşılması için neler yapılacaktır? Platon, yumuşak ve sert ayıklama yöntemlerinden bahsetmektedir.^{31:735d,e} Yumuşak ayıklama yöntemi olan, göçe teşvik, ikna etmek^{31:736a} ve yurttaş olmak için kent dışından gelen başvurulardan sadece iyileri hoş karşılayıp kötülerin gelmesini engellemek şeklinde olacaktır.^{31:736c} Sert ayıklama yöntemi ise bazı kimselerin sürgüne zorlanmasıdır.

Platon, *Yasalar*'da nüfusu kontrol etmek ve hane sayısının 5.040 olarak kalması için yapılması gerekenlere daha detaylı da değinmektedir. Doğumun fazla olduğu durumlarda doğum kontrol uygulaması yoluyla benimsenecek olan (günümüz tabiriyle antinatalist*) politikalarla işaret ederken, doğum sayısının savaş ve salgın hastalıklar sebebiyle azalıp nüfusun yetersiz olduğu durumlarda ise doğumların çoğaltılması için ödül ve ceza gibi seçeneklere başvuran (günümüz tabiriyle pronatalist†) politikaların benimsenebileceğini ifade etmektedir. Bu tutumun sonucu olarak nüfus uygun görülen sınırı aşacak olursa yumuşak yöntemler uygulanacaktır.^{31:740e, 741a}

Platon *Devlet*'te evliliği kura ile belirlemeyi önerirken *Yasalar*'da evlilik tercihini -belirli şartlar dâhilinde- yurttaşların kısmi iradesine bırakmaktadır. Yirmi beş yaşına gelen kişinin (otuz beş yaşından önce), kendisine uygun birini bulması ve onunla evlenmesini salık verirken^{31:772e} -bu seçim yapılırken unutulmaması gereken- ilk ilke, evliliklerin bireysel menfaat veya arzu uğruna değil tamamen devlet için ve devlet adına yapılmasıdır.^{31: 773c}

Platon, eş seçiminin ardından, evliliğin meyvesi olan çocukların sağlıklı olabilmesi için de bazı şartlar önermektedir. Bunlardan bir tanesi, çiftleşme sırasında sarhoş olmama durumudur. Zira Platon'a göre, sarhoş olarak gelen tohum, kötü tohumdur; kötü tohum ise beraberinde istenilmeyen, bozuk bir oluşumu getireceğinden, devletin menfaatine gölge düşürecektir.^{31:775c, d} Tıpkı evlilik gibi üreme de kontrollü bir

* Nüfus artış hızını azaltmaya yönelik uygulanan yavaşlatıcı politikalar.

† Nüfus artış hızını artırmaya yönelik uygulanan hızlandırıcı politikalar.

şekilde yapılmalıdır hatta bu noktada kontrol bile tek başına yeterli değildir, eğitim ve telkinlerle üremenin sonuçlarının iyi olması desteklenmelidir.^{31:783e; 784b,c} *Yasalar*'da, eğer çiftler on yıl içerisinde çocuk sahibi olamazlarsa, çiftlerin ayrılması tavsiye edilmektedir.^{31:784b}

Platon'un düşüncesinde komün bir yaşam tarzı hep süregelenmiş olsa da *Yasalar*'da bu durum biraz farklılaşarak bir aile kurumunun varlığına ve ailenin fertleriyle bir arada yaşamasına dair ifadeler yer verildiği görülmektedir. *Devlet*'te bekçilerin/koruyucuların çocuklarının ailelerini bilmemeleri, yeni doğan bebeğe el koyulması ve çocuğun bakımını devletin üstlenmesi gerektiği ifade edilmekteydi. *Yasalar*'da ise çocuklar "üç yaşına gelene kadar" aileleriyle birlikte kalabilecekleri ve daha sonra (çocuklar üç yaşını tamamlayınca) ailelerinden alınarak, eğitim için diğer çocuklarla beraber yaşayacakları ifade edilmektedir.^{31:794a,d} *Yasalar*'da doğum kayıtlarının tapınaklarda tutulduğu ifade edildiğinden^{31:785a,b} *Devlet*'teki yapıda ortaya çıkan "soy belirsizliği problemi" de ortadan kalkmış gibi gözükmektedir.

Sonuç olarak, Platon hem *Devlet*'te hem de *Yasalar*'da bireysel çıkar ve arzuların önemli olmadığını aksine tüm çabanın devletin çıkarları için olması gerektiğini ifade etmiş ve muhtemel bir çıkar çatışmasını devletin menfaatine çözümlenecek şekilde düzenlemeyi amaçlamıştır. Platon'un bu doğrultuda, bireylerin çiftleşmelerinden çocuk yetiştirmelerine kadar hayatlarındaki tüm sosyal aşamaları mezkur iki eserinde detaylı bir şekilde yapılandırdığı görülmektedir.

Değerlendirme

Platon'un *Devlet* ve *Yasalar*'da geliştirdiği toplumsal yapının, erdemli yurttaşın yetiştirilmesi ve devletin siyasi ve ahlaki bütünlüğünün korunması amacıyla kurgulandığını ifade etmek mümkündür. Ne var ki, Platon'un öjeni benzeri düşüncelerini alıp doğrudan XX. yüzyılın öjenik politika ve uygulamaları ile aynı çerçevede değerlendirmek anakronik bir hata olacaktır. Bununla birlikte, söz konusu eserlerin ayrıntılı incelenmesi, öjenik düşüncenin normatif unsurlarına benzer yapı taşlarının Platon'un felsefesinde mevcut olduğunu göstermektedir. Örneğin, Platon'un incelenen iki eserinde konu edinilen, kimlerin ne zaman ve kimlerle evleneceği üzerindeki devlet denetimi, Platon'un düşüncesinde bugün "pozitif öjeni" olarak adlandırılan bir yaklaşımı çağrıştırmaktadır. Pozitif öjeni, toplumun genel sağlığını ve dayanıklılığını artırmak amacıyla sağlıklı bireylerin -en uygun dönemde- üremesini teşvik ederek neslin iyileştirilmesini hedeflemektedir. Platon'a göre, evliliklerin zamanı, biçimi ve tarafları devlet tarafından belirlenmelidir. Bu doğrultuda "kadın yirmisinden kırkına kadar devlete çocuk verecek, erkekler ise yarışta en hızlı çağlarını geçtikten sonra, elli beş yaşına kadar bu işi yapacaktır".^{24:460e}

Diğer bir örnek, Platon'un hekimlere hitaben, hastalıklı bir hayatın uzatılmaya değer olmadığına dair ifadeleridir. Platon, hastalıklı olanların tedaviden mahrum bırakılmasının ya da öldürülmesinin hem bu kişiler hem de devlet için en iyisi olacağını ileri sürmektedir.^{24:409e; 410a} Bu ifadeler, Nazi Almanyası'nda kolektif sıhhatin bekası için bireysel kısımların normalleştirildiği atmosferi akıllara getirmektedir. Rothschild'un ifadesiyle "Bizim çağımız -haklı olarak- toplum refahına tek bir kişinin refahından daha fazla değer verir. Hekim, yerine göre tek bir (insanın) bedenine ve ruhuna, eğer sosyal halk bedeni tehlike altında ise zarar vermek zorunda kalabilir".⁸

Platon'a göre yurttaşların sağlıklı ya da sağlıksız olmaları önemlidir zira ideal devletin en kusurlu tarafı doğuştan hasta olan insanlardır. Bu kötülüğün sebebi (aynı zamanda sonucu) ise devlete yük olmalarının yanı sıra devlete bir faydalarının olmaması ve devlete karşı görevlerini yerine getiremiyor oluşlarıdır.^{24:461c} Bu motivasyon, Nazi Almanyası'nda negatif öjeni faaliyetlerinin uygulamaya konulmasına sebep olan, kalıtsal hastalığı olanların bakımı için yapılan masraflara karşı yapılan propagandayı hatırlatmaktadır.⁸

Son örnek ise Platon'un, seçkin olmayanların ve mayası kötü olanların çocuk sahibi olmasını engellemek için devletin gerekli -günümüzdeki ifadeyle "negatif öjeni" uygulamalarına karşılık gelen- tedbirleri almakla

mükellef olduğuna dair ifadeleridir. Platon, bekçilerin “en kötülerinin değil, en iyilerinin çocuklarını büyütmeliyiz ki sürünün cinsi bozulmasın” diyerek, “kötü/çürük”lerin (özellikle de yenidoğanların) katlinin devletin sağlamlığının muhafazası için gerekli olabileceğini belirtmiştir. O’na göre bu ayıklama işleminin mümkün olduğu kadar el altından ve yurttaşlardan habersiz yapılması gerekmektedir.^{24:459e} Nazi Almanyası’nda Aksiyon T4 planı ile uygulamaya koyulan ve Alman toplumunda “öjenik temizlik” yapmayı amaçlayan zorunlu ötanazi programı da benzer saiklerle gerçekleştirilmekte ve yine Platon’un kaygılarına benzer sebeplerle halktan saklanmaktaydı.⁸ Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak mümkün olsa da bu çalışmanın amacı bağlamında bu kadarı yeterli olacaktır.

Öjeni, yukarıdaki örneklerde de görülebileceği pek çok açıdan Nazizm ile ilişkilendirilebilmektedir. Nazizm ile kurulan böylesi bağlantılar, öjeni kavramının etrafında epistemolojik bir gölge oluşturarak onu, çoğu zaman sorgusuz sualsiz bir şekilde, ahlaken kuşku uyandıran bir konuma yerleştirme tehlikesi taşımaktadır. Öyle ki “öjenik bir uygulamaya dönüşebilir” veya “öjenik niyetler taşımaktadır” şeklindeki karşıt argümanlar, biyoetik tartışmalarda yadsınamaz bir ahlaki üstünlük varsayımını da beraberinde getirmektedir. Oysa ki “öjeni” kavramının Nazizm ile en radikal hâline bürünen yüzü, modern döneme, özellikle de Francis Galton’un XIX. yüzyılda ortaya koyduğu biyometrik, kalıtım temelli bir ideolojiye ait olup Sosyal Darwinizm düşüncesine ve zorunlu devlet politikalarına dayanan bilimsel-siyasal bir projedir. Oysa Platon’un “seçici üreme” anlayışı biyolojik bir kalıtım teorisinden ziyade nesillerdeki mayaların muhafazası aracılığıyla *ahlaki ve siyasal erdemin korunması* fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla öjeni kavramını doğrudan kullanmak ve Platon’un düşüncelerinin “öjenik” olduğunu ileri sürmek tarihsel bağlamları birbirine karıştırma riskini taşımaktadır. Buna rağmen Platon’daki seçici üreme düşüncesi, öjeni fikrinin *düşünsel öncülleri* arasında değerlendirilebilecektir. Platon’un devlet kurgusunun mekanizmaları (örneğin seçici çiftleştirme) modern anlamda öjenik bir proje ile aynı saik ve motivasyonları taşımasa da Platon’un üreme ve toplumsal seçkinlik anlayışının, modern öjenik düşüncelere normatif bir zemin hazırlamış olduğu ileri sürülebilecektir.²⁻⁴

Dolayısıyla bu makalenin amacı, Platon’un devlet idealini Nazizm ile özdeşleştirmek değildir zira böyle bir kıyas, Ojakangas’ın² da belirttiği üzere, Platon’un düşüncesine haksızlık olacaktır. Platon, ayrıntılı biçimde yapılandırılmış bir toplumsal düzen tasarlamış ve bu düzenin biyopolitik işleyişini felsefi bir sistemin parçası olarak kurgulamıştır. Nazi ideolojisinde ise benzer bir düzen yalnızca teorik olarak tasarlanmakla kalmamış aynı zamanda zorlayıcı ve yıkıcı biçimde uygulanmıştır. Bu çalışma, söz konusu bağlamsal ayrımlara, felsefe tarihinin kurucu metinleri olan *Devlet* ve *Yasalar* üzerinden dikkat çekmeyi hedeflemiş; böylece Tıp Tarihi ve Etik literatürüne öjeni düşüncesinin entelektüel kökenlerine ilişkin somut ve açıklayıcı bir katkı sunmayı amaçlamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, *Devlet* ve *Yasalar* eserleri, öjeni düşüncesinin entelektüel izlerinin Platon’a kadar geriye götürülebileceği iddiasını destekleyen önemli pasajlar içermektedir. Platon’un devlet anlayışında temel hedef, nüfusun yalnızca niceliksel olarak değil niteliksel olarak da yoğrulup şekillendirilmesi ve güçlendirilmesidir. Bu nedenle Platon, toplumun bütünlüğünü korumak için bedensel ve ruhsal bakımdan “sağlam” üyelerin desteklenmesi, “zayıf” veya “uyumsuz” bireylerin ise toplumsal düzenin dışına itilmesi gerektiğini savunmaktadır. Böylelikle, bireyin özellikleri ile toplumsal erdem arasındaki ilişkiyi doğrudan siyasal bir mesele hâline getirmektedir. Bu yönüyle Platon’un düşüncesi, biçimsel olarak Nazi ideolojisinin dayandığı “öjeni” fikriyle bazı benzerlikler taşımaktadır. Ancak bu benzerlik, Platon’u “Nazizm’in entelektüel mimarı” yapmaz. Zira Platon’un düşüncesi, biyolojik ırk saflığını değil toplum düzeyinde ahlaki ve siyasal uyumu hedeflemektedir. Dolayısıyla Platon’un amacı bir ırkı yüceltmek değil adil ve erdemli bir toplum düzenini tesis etmektir. Bu bağlamda Platon’un ideal devlet tasavvurunu, Nazilerin yürüttüğü totaliter ve biyopolitik ırk mühendisliği projeleriyle özdeşleştirmek metodolojik olarak hatalıdır. Yine de Platon’un insan

doğasını ve toplumsal düzeni “iyileştirme” arayışı, modern öjeni düşüncesinin felsefi öncüllerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Platon, doğrudan Nazizm’in değil “XX. yüzyılda Batı dünyasında yürürlüğe konan modern öjeni ideolojisinin ve politikalarının müjdecisi”² s.44-46 addedilebilir.

Bilgi

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Maide Barış: Fikir, tasarım, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı

Seval Akarsu: Fikir, tasarım, danışmanlık, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, makale yazımı, eleştirel inceleme, kaynaklar ve fon sağlama, malzemeler.

Kaynaklar

- Galton F. Inquiries into Human Faculty and Its Development. London: Macmillan;1883.
- Ojakangas M. Platon'un devlet ırkçılığı: biyopolitikanın tarihini yeniden okumak. İçinde:Kartal O, editör. Biyopolitika. Cilt 1. Ankara: Notabene Yayınları; 2016. s:27-49.
- Kevles DJ. In the Name of Eugenics: Genetics and The Uses of Human Heredity. No. 95. Cambridge (MA): Harvard University Press; 1995.
- Levine P. Anthropology, colonialism, and eugenics. In: Bashford A, Levine P, editors. The Oxford Handbook of The History of Eugenics. Oxford: Oxford University Press; 2010. pp: 43-61.
- Eryücel E. Öjenik siyaset ve türkiye’de uygulanması (1918-1945) [Doktora tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2017 [erişim tarihi: 20 Ekim 2025]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=a5QhNE-R3JR3n_hZj9307w&no=pRaLOTgSIfgyjfvOcTwEvA
- Fındık B. Öjeni kavramına genel bir bakış [A general overview of the concept of eugenics]. Socrates J Interdiscip Soc. Res. 2022;8(22):15-20.
- Cavaliere G. Looking into the shadow: the eugenics argument in debates on reproductive technologies and practices. Monash Bioeth Rev. 2018;36(1):1-22. <https://doi.org/10.1007/s40592-018-0086-x>
- Kümmel WF. Tıp ve Nasyonal Sosyalizm. İlkılıç S, çeviri editörü. İstanbul: Betim Kitaplığı; 2018.
- Özaltay B, Ertin H. Sağlam ve gürbüz bir nesil yaratmak: Türk tıbbında ırk hıfzısıhhası meselesi [Creating a healthy and robust generation: The issue of racial hygiene in Turkish medicine]. Toplumsal Tarih 2009;(171):64-68.
- Kaelber L. Eugenics: compulsory sterilization in 50 American states [Internet]. Burlington (VT): University of Vermont; 2012– [cited 2025 Oct 20]. Available from: <https://www.uvm.edu/~lkaelber/eugenics>
- Mukherjee S. Gen: Hayli kişisel bir hikaye. Duran C.çeviren. İstanbul: Domingo; 2018.
- Çankaya H, Kurt SK. Devlet ve Tabiat: Biyoteknoloji Çağında İnsan Hakları. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı; 2012.
- Toprak Z. Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji. İstanbul: Doğan Kitap; 2012.
- Barış M. Tıbbi genetiğin tarihi. İçinde: Ertin H, Salduz A, Yüksel Zİ editörler. Tıp Dallarındaki Gelişmelerin Tarihi. İstanbul: Betim Kitaplığı;2021: s:529-43.
- Metin S. Biyo-tıp Etiği ve Hukuk. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık; 2010.
- İrmak S. Veraset ve İçtimai, Terbiyevi Neticeleri. İstanbul: Kader Matbaası; 1934.
- Ersöz B. Türkiye’de genetik üzerine yapılan çalışmalar (1933-1963) ve genetik biliminin dünyada izlediği seyir içindeki yeri [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2014. [Erişim tarihi: 20 Ekim 2025].
- Barış M. Doğum öncesi dönemdeki genetik uygulamalar ve etik tartışmalar. İçinde: Barış N, Önder O, editör. Tıbbî, Dînî ve Etik Boyutlarıyla Genetik. İstanbul: İsar Yayınları;2024. s:55-80.
- Tekin AC. Türkiye’de öjenizm ve halk sağlığı: Cumhuriyet’in ilk yıllarında toplumsal dönüşüm. Türkiye Araştırmaları Dergisi 2024;1(2):75-90. <https://orcid.org/0000-0003-1589-7714>
- Ergin M. Biometrics and anthropometrics: the twins of Turkish modernity. Patterns of Prejudice 2008;42(3):281–304. <https://doi.org/10.1080/00313220802204038>
- Motulsky AG. History of human genetics. In: Speicher M, Antonarakis SE, Motulsky AG, editors. Vogel and Motulsky’s Human Genetics: Problems and Approaches. Heidelberg: Springer; 2010. pp:13–29.
- Cartledge P. Ancient Greece: a very short introduction. Oxford: Oxford University Press; 2011.
- Popper K. Açık Toplum ve Düşmanları. Tunçay M, çev. Cilt 1. İstanbul: Remzi Kitabevi; 1989.
- Platon. Devlet. Eyüboğlu S, Cimcoz MA, çev. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 2017.
- Plato. The Republic. Ferrari RF, editor, Griffith T, translator. Cambridge: Cambridge University Press; 2007.

26. Peters FE. Greek Philosophical Terms: a historical lexicon. New York: New York University Press; 1967.
27. Platon. Devlet. Demirhan H, çev. İstanbul: Sosyal Yayınlar; 2002.
28. Obladen M. From right to sin: laws on infanticide in antiquity. Neonatology. 2015;109(1):56–61.
29. Sneed D. Disability and infanticide in ancient Greece. Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens 2021;90(4):747–772. <https://doi.org/10.2972/hesperia.90.4.0685>
30. Klosko G. The Development of Plato's Political Theory. Oxford: Oxford University Press; 2006.
31. Platon. Yasalar. Şentuna C, Babür S, çev. İstanbul: Kbalcı; 2017.